

یک بسته نرم‌افزاری برای مربع‌های لاتین و تعداد آنها

سیدعلی محمدیه^{۱*}، رضا کهکشانی^۲

۱- گروه ریاضی محض، دانشکده علوم ریاضی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

۲- گروه ریاضی محض، دانشکده علوم ریاضی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

چکیده

چنان که می‌دانیم، یک مربع لاتین مرتبه n عبارت است از آرایه‌ای $k \times n$ که در آن هر درایه در هر سطر و ستون دقیقاً یک بار ظاهر شود. تعداد چنین مربع‌هایی با $L(n)$ نشان داده می‌شود. محاسبه $L(n)$ برای $n \geq 12$ یک مسئله باز ترکیبیاتی است. در این مقاله، یک بسته نرم‌افزاری برای ارائه همه مربع‌های لاتین مرتبه n و محاسبه $L(n)$ ارائه می‌کنیم. از مزیت‌های این بسته می‌توان عدم محدودیت در ارقام، شمارش مربع‌های لاتین و عدم وابستگی آن به سیستم عامل لینوکس را بر شمرد که توسط زبان برنامه‌نویسی Python پیاده‌سازی شده است.

کلمات کلیدی: نرم‌افزار، مربع لاتین، مستطیل لاتین، آرایه

۱. مقدمه

یک مستطیل لاتین $k \times n$ که $k < n$ ، عبارت است از آرایه‌ای $k \times n$ با درایه‌هایی از مجموعه $\{1, 2, \dots, n\}$ با این ویژگی که هر درایه در هر سطر دقیقاً یک بار و در هر ستون حداکثر یک بار ظاهر شود. یک مربع لاتین مرتبه n عبارت است از مستطیلی لاتین که در آن $k = n$. در هر مربع لاتین، سطرها و ستون‌ها جایگشت‌هایی از مجموعه $\{1, 2, \dots, n\}$ هستند. در جدول‌های سودوکو به نوعی مربع‌های لاتین مشاهده می‌شوند. همان طور که می‌دانیم، در هر مستطیل لاتین دست‌کم $(n - k)!$ طریق برای اضافه نمودن یک سطر و تشکیل یک مستطیل لاتین $(k + 1) \times n$ وجود دارد. در این صورت، هر مستطیل لاتین $k \times n$ قابل گسترش به یک مربع لاتین مرتبه n است. یکی از مسائل ترکیبیاتی، که هنوز باز می‌باشد، محاسبه و بیان دستوری برای تعداد چنین مربع‌هایی است. ثابت می‌شود که تعداد مربع‌های لاتین دست‌کم برابر می‌باشد، $\prod_{k=1}^k k!$ است. تعداد مربع‌های لاتین از مرتبه n را با $L(n)$ نمایش می‌دهیم. به سادگی دیده می‌شود که $L(1) = 1$ و $L(2) = 2$. همچنین، با شمارش ترکیبیاتی می‌توان مشاهده نمود $L(3) = 12$ و $L(4) = 576$. تاکنون مقادیر $L(n)$ با استفاده از رایانه تنها به ازای $n \leq 11$ حاصل شده است. جدول ۱ را مشاهده نمایید. از آنجا که محاسبه $L(n)$ سخت است، جستجوی کران‌های بالا و پایین برای آن مد نظر قرار گرفته و داریم

$$\frac{n!^{2n}}{n^{n^2}} \leq L(n) \leq \frac{n!^n}{e^{n-1}}$$

*Corresponding author: S. A. Mohammadiyeh
Email: alim@kashanu.ac.ir

مورد استفاده قرار داد. به عبارتی، این نرم‌افزار به صورت تخصصی برای مربع‌های لاتین است و به کمک آن می‌توان به عملیات‌های مختلفی مانند ساخت مربع‌های لاتین و محاسبه تعداد آنها پرداخت. برای مطالعه برخی محاسبات صورت گرفته پیرامون تعداد مربع‌های لاتین به [3, 4] رجوع شود.

۲. نتایج

بسته نرم‌افزاری LatinSquareGen به کمک زبان برنامه‌نویسی پایتون پیاده‌سازی شده است. روش استفاده از این نرم افزار بدین گونه است که ابتدا باید پایتون در دستگاه شما نصب گردد و سپس، نرم‌افزار را از مخزن مربوطه دریافت و اجرا نمایید [5]. بعد از اجرای نرم‌افزار با محتوای زیر روبرو می‌شوید که متن راهنمای نرم‌افزار است:

LatinSquareGen - v 1.0.0

Commands:

-h, --help	Show help
-v, --version	Show version
-l, --create-latin	Create an ordinary latin square
-rl, --create-random-latin	Create a random latin square
-cl, --count-latin	Count all latin squares in an order

این نرم‌افزار محدودیتی در انجام محاسبات ندارد. در الگوریتم این نرم‌افزار تنها برای شمارش تعداد مربع‌های لاتین از عملگر + استفاده می‌شود که با امکانات برنامه محدودیتی برای محاسبات عددی و تعداد ارقام وجود ندارد. امکان محاسبه عددی بدون محدودیت تعداد رقم نیز در دیگر زبان‌های برنامه‌نویسی مثل زبان سی (C) توسط ابزار GMP فراهم می‌شود.

با استفاده از این نرم‌افزار و با اجرای دستور LatinSquareGen -l n می‌توان فهرست همه مربع‌های لاتین مرتبه n را به دست آورد. همچنین، دستور LatinSquareGen -cl n تعداد مربع‌های لاتین مرتبه n ، یعنی عدد $L(n)$ ، را به دست می‌دهد. اگر به تنها یک مربع لاتین از مرتبه n نیاز داریم، کافی است دستور LatinSquareGen -rl n را اجرا نماییم. برای مثال، تعداد مربع‌های لاتین از مرتبه ۳ برابر ۱۲ است و در شکل ۲ تمامی آنها به کمک این بسته نرم‌افزاری ایجاد شده‌اند. به علاوه، تمامی مربع‌های لاتین از مرتبه‌های ۲، ۳، ۴، ۵ و ۶ نیز توسط این نرم‌افزار به دست آمده‌اند که به دلیل حجم بالای خروجی‌ها می‌توانید فهرست کامل آنها را در

<https://maxbase.org/research/LatinSquareGen/>

مشاهده نمایید. در جدول ۳ زمان اجرای نرم‌افزار جهت ارائه فهرست و نیز تعداد مربع‌های لاتین برای مراتب ۱ تا ۶ آورده شده است. به علاوه، جدول ۴ مشخصات دستگاہی که بسته نرم‌افزاری LatinSquareGen روی آن اجرا شده است را نشان می‌دهد. به کمک این بسته نرم‌افزاری، می‌توان فهرست کامل و تعداد مربع‌های لاتین از هر مرتبه‌ای را به دست آورد. بدیهی است که با بالا رفتن مرتبه مربع لاتین، اجرای برنامه و محاسبات طولانی‌تر خواهد شد.

۳. بحث و نتیجه‌گیری

به دست آوردن مربع‌های لاتین از هر مرتبه دلخواه و محاسبه تعداد آنها همواره یکی از مسئله‌های چالش برانگیز و حل نشده ترکیبیاتی بوده است. در واقع، چنین مسئله‌ای NP-Complete است. با این حال، هیچ نرم‌افزار و بسته‌ای برای ایجاد تمامی

مربع‌های لاتین از یک مرتبه داده شده و محاسبه تعداد آنها یا انجام عملیاتی خاص بر روی آنها وجود ندارد. لذا، این بسته برای نخستین بار است که ارائه می‌شود و انجام محاسبات ذکر شده را میسر می‌سازد.

۴. قدردانی

نویسندگان از داورانی که مقاله را مطالعه و با نظرات خود کیفیت آن را بهبود بخشیده‌اند کمال تشکر را دارند. این کار پژوهشی تحت پژوهانه شماره ۱۱۴۳۸۹۱ از سوی دانشگاه کاشان مورد حمایت قرار گرفته است.

$$\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 2 & 3 & 1 \\ 3 & 1 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 3 & 1 & 2 \\ 2 & 3 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 3 & 2 \\ 2 & 1 & 3 \\ 3 & 2 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 3 & 2 \\ 3 & 2 & 1 \\ 2 & 1 & 3 \end{pmatrix}$$

$$\begin{pmatrix} 2 & 1 & 3 \\ 1 & 3 & 2 \\ 3 & 2 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 2 & 1 & 3 \\ 3 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 2 & 3 & 1 \\ 1 & 2 & 3 \\ 3 & 1 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 2 & 3 & 1 \\ 3 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 3 \end{pmatrix}$$

$$\begin{pmatrix} 3 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 3 \\ 2 & 3 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 3 & 1 & 2 \\ 2 & 3 & 1 \\ 1 & 2 & 3 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 3 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & 2 \\ 2 & 1 & 3 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 3 & 2 & 1 \\ 2 & 1 & 3 \\ 1 & 3 & 2 \end{pmatrix}$$

شکل ۲: تمامی مربع‌های لاتین مرتبه ۳

مرتب‌ه	زمان لازم جهت شمارش تعداد	زمان لازم جهت فهرست کل حالتها
۱	کمتر از یک میلی ثانیه	کمتر از یک میلی ثانیه
۲	کمتر از یک میلی ثانیه	کمتر از یک میلی ثانیه
۳	کمتر از یک میلی ثانیه	کمتر از یک میلی ثانیه
۴	کمتر از یک میلی ثانیه	کمتر از یک میلی ثانیه
۵	کمتر از دو ثانیه	کمتر از سه ثانیه
۶	حدود دو ساعت	چند ساعت

جدول ۳: مدت زمان اجرای نرم‌افزار

CPU	Intel(R) Core(TM) i5-9400F CPU @ 2.90GHz
Memory Speed	2133 MHz
OS (Operation System)	Windows 10 - 64-bit, x64-based processor

جدول ۴: مشخصات دستگاه

۵. منابع

- [1] V. Bryant, *Aspects of Combinatorics: a Wide-ranging Introduction*, Cambridge University Press, 1993.
- [2] P. J. Cameron, *Combinatorics: Topics, Techniques, Algorithms*, Cambridge University Press, 1994.
- [3] R. M. Falcon, J. Martin-Morales, Grobner bases and the number of Latin squares related to autotopisms of order ≤ 7 , *J. Symb. Comput.* 42 (2007) 1142–1154.
- [4] A. Hulpke, P. Kaski and P. R. J. Östergård, The number of Latin squares of order 11, *Math. Comput.*, Vol. 80, No. 274 (2011) 1197-1219.
- [5] S. A. Mohammadiyeh, GitHub – Open-Source software, <https://github.com/BaseMax/LatinSquareGen>.